

XIII. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik

**Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen
Die Ukraine aus globaler Sicht**

**Діалог мов – діалог культур
Україна і світ**

XIII Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики

München
03. – 06. November 2022

Universitätsbibliothek
Ludwig-Maximilians-Universität München

Mit **Open Publishing LMU** unterstützt die Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität München alle Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler der LMU dabei, ihre Forschungsergebnisse parallel gedruckt und digital zu veröffentlichen.

© für alle Texte bei den jeweiligen Autoren 2023

Diese Arbeit ist veröffentlicht unter Creative Commons Licence CC BY-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

Abbildungen unterliegen ggf. eigenen Lizenzen, die jeweils angegeben und gesondert zu berücksichtigen sind.

Die in diesem Band veröffentlichten Beiträge geben die Meinung ihrer Verfasser oder Verfasserinnen wieder und nicht in jedem Fall die des Herausgebers, der Redaktion oder des Verlages.

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet abrufbar über <http://dnb.d-nb.de>

Druck und Vertrieb:

Buchschmiede von Dataform Media GmbH, Wien

www.buchschmiede.at

Open-Access-Version dieser Publikation verfügbar unter:

<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:19-epub-108389-9>

<https://doi.org/10.5282/ubm/epub.108389>

ISBN 978-3-99165-141-3 (print); ISBN 978-3-95896-021-3 (online)

ISSN der Reihe: 2629-5016 (print); 2629-5024 (online)

ВОСННИЙ ФОЛЬКЛОР СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Роман Офіцинський

(Україна)

Від початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року масово розповсюдилася низка фольклорних сюжетів, які мають реальну документальну основу. У них відображено героїзм українських воїнів і цивільних мешканців, які обороняли рідну землю від російського ворога. Це знамениті приповідки про російський військовий корабель і конотопських відьом, перекази “Привид Києва” і про Чорнобаївку та інші. Вони стали символами знищення російських військ і заслуговують на ретельне вивчення як феноменів сучасного фольклору.

Ключові слова: російсько-українська війна, жанри фольклору, фольклорні персонажі.

MILITARY FOLKLORE OF MODERN UKRAINE

Roman Ofitsyn's'kyj

Since the beginning of the large-scale Russian invasion of Ukraine on February 24, 2022, a number of folklore stories that have a real documentary basis have been widely spread. They reflect the heroism of Ukrainian soldiers and civilians who defended their homeland from the Russian enemy. These are the famous stories about the Russian warship and the Konotop witches, the tales of “The Ghost of Kyiv” and about Chornobajivka, and others. They became symbols of the destruction of Russian troops and deserve careful study as phenomena of modern folklore.

Key words: Russian-Ukrainian war, genres of folklore, folklore characters.

Як відомо, сучасна російсько-українська війна розпочалася 20 лютого 2014 року прихованою агресією, а саме воєнним вторгненням Російської Федерації в два адміністративно-політичні регіони України – Автономну Республіку Крим і місто Севастополь (Офіцинський 2022, 82). Від 1 березня 2014 року Росія спробувала втілити проєкт “Новоросія”, спрямований на відрив східних і південних областей України. Однак цей інспірований зовні сепаратистський рух провалився. Адже російську гібридну війну українським силам оборони вдалося локалізувати в історико-етнографічному регіоні Донбас, де на частині Луганської та Донецької областей з ініціативи і під керівництвом офіційної Москви все ж появились самопроголошені терористичні утворення під назвами “Донецька народна республіка” і “Луганська народна республіка”. Наступним етапом російської агресії проти України стало неспровоковане вторгнення

24 лютого 2022 року. Відтоді триває затяжна кампанія з визволення тимчасово окупованих українських земель.

Власне, розглядаючи наукову проблематику, пов'язану з воєнним фольклором сучасної України, звужуємо часові межі свого зацікавлення, беручи за точку відліку початок поточного періоду російсько-української війни, тобто від 24 лютого 2022 року донині. Йдеться про вже тривалий в часі термін цього світового суспільно-політичного явища (по суті, міжцивілізаційної війни), що спонукало до вибухового спалаху тематичної усної народної творчості різних жанрів (Михальчук 2022). Вони побутують передусім у всіх сучасних формах масової комунікації, надто – в соціальних мережах, що є неочищеним джерельним ресурсом для наукових досліджень, котрі розпочалися в рамках таких перспективних напрямків, як постфольклор чи інтернетлор.

Підкреслимо, що від 24 лютого 2022 року донині в Україні масово розповсюдилася низка фольклорних сюжетів із воєнної тематики, які мають реальну документальну основу. У них відображено героїзм українських воїнів і цивільних мешканців, які обороняли рідну землю від російського ворога. Найбільше поширилися, а, отже, здобули непересічну популярність знамениті приповідки про російський військовий корабель і конотопських відьом, перекази “Привид Києва” і про Чорнобаївку та інші. Вони стали символами знищення російських військ і заслуговують на ретельне вивчення як феномени сучасного фольклору.

У конкретних історичних обставинах найінтенсивніше циркулюють взірці, що належать до малих фольклорних жанрів. Серед них найперше виділяються приповідки й анекдоти, що персоналізуються з упізнаними діячами сучасної України, зокрема з воєначальниками. Серед них великої поваги в народі заслужив харизматичний головнокомандувач Збройних сил України генерал Валерій Залужний, котрий під час відбиття російської агресії від 24 лютого 2022 року виявив найвищі чесноти на своїй посаді, насамперед ефективність і професіоналізм. Тому не випадково в соціальній мережі “Фейсбук” отримують чимало репостів персоналізовані приповідки, як-от: “Коли Залужний ріже цибулю, цибуля плаче!”. Одночасно через такий дійовий персонаж, як символічний збірний образ, узагальнено наголошується на мужності, стійкості, витривалості, самопожертві бійців усіх сил оборони України, зокрема Збройних сил. Таким чином уже саме прізвище в народній традиції перетворюється в загальну назву нескореного захисника своєї держави.

Веломовним відображенням ідейно-тематичних тенденцій сучасного воєнного фольклору так само є короткі оповідання, здебільшого – анекдоти. Наприклад, коли серед пересічних людей у воєнну пору ведуться розмови про політичні рейтинги української верхівки, то часто наголошується на найвищому рівні суспільної довіри саме Збройними силами та їхньому головнокомандувачу. В одному з анекдотичних сюжетів, що побутують від весни 2022 року, на тому лапідарно акцентується в доброзичливому й

дотепному, хоч і парадоксальному діалозі, що уявно ведеться між патріотично налаштованими співбесідниками:

- В Україні підтримка Залужного – 102 %.
- Звідки взялися 2 %?
- Полонені.

Тут, як і належить динамічному жанрові анекдоту, несподіваною кінцівкою оприявленні ситуативні політичні настрої, котрі домінують в українському суспільстві, що за підтримки західної цивілізації героїчно воює, відбиває ворожий напад, у складних умовах усіма засобами і способами наближає бажану для модерного світу перемогу над російським агресором.

У сучасному фольклорі активно використовуються алегоричні образи, на кшталт “Лебединого озера”, що зазвичай націлені активувати соціокультурний феномен історичної пам’яті. Відомий з кінця ХІХ століття балет “Лебедине озеро”, покликаний до життя фольклорним сюжетом, сам увійшов у народну творчість у 1980-х роках, символізуючи політичні зміни і відхід у потойбіччя правителів. Заповнювали ним радянський телеефір, коли помирали генеральні секретарі КПРС Леонід Брежнев (листопад 1982), Юрій Андропов (лютий 1984), Костянтин Черненко (березень 1985). А від 19 серпня 1991 року його показували три дні поспіль під час спроби державного перевороту в СРСР. Як виявилось, лебединий танок сповістив смерть радянської імперії. Від початку повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року жартівливе нагадування про “Лебедине озеро” масово поновилося не тільки в Україні. Багато хто в світі нетерпеливо чекав на трансляцію згаданого балету, котра б знаменувала природну чи передчасну смерть ненависного очільника Кремля, що розв’язав злочинну війну проти України.

Принагідно зауважимо й таке. 18 травня 2022 року знаний російський рок-співак Юрій Шевчук зі сцени в місті Уфа, столиці Башкортостану, мовив іншою за сутністю алегорією, що в перекладі з мови оригіналу звучить наступним чином: “Батьківщина – це не дупа президента, яку треба весь час цілувати”. Це висловлювання з прямим відсиланням до дражливої постаті президента Російської Федерації Володимира Путіна здобуло значне число прихильних носіїв – як усталена приповідка з амбіцією перерости в народну, в безіменний твір – фольклорний.

Треба мати на увазі, що міфотворення як інструментальний ресурс усної народної творчості характерний для всіх безпосередніх і непрямих учасників російсько-української війни, тобто є обопільним. Цим інструментом активно користуються ідеологи путінізму – різновиду тоталітарного режиму, що утвердився в нинішній Російській Федерації.

Один із міфотворчих образів уявної російської перемоги у війні з Україною – пам’ятник літній жінці з радянським знаменом, що стрічає ‘визволителів’ (Карловський 2022). Його відкрили представники офіційної Москви 4 травня 2022 року в окупованому Маріуполі. У деяких російських

містах теж нашвидкоруч створили дешеві скульптури і мурали, випустили банери, плакати, газети.

Насправді прототип – російськомовна пенсіонерка Ганна Іванова, яка проживала в селі біля Харкова, в розпал боїв на початку квітня 2022 року в пориві емоційної миротворчості вийшла назустріч українським воїнам із прапором СРСР, переплутавши їх із російськими солдатами, що обстрілювали місцевість і зруйнували її дім. Згодом вона, тікаючи від російської навали, перебралася жити в деокуповану частину Київської області (село Дмитрівка). Проте її в Росії міфологізували, сподіваючись принаймні в настроях старшого покоління повернути імперське минуле. Бабуся з прапором неіснуючої країни – скоріше уособлення теперішньої тоталітарної держави-парії – Російської Федерації, що відходить у вічність.

Належить зауважити, що російсько-українську війну супроводить новомова й неологізми з обох боків. Приміром, орки – українська загальна назва російських окупантів (Кремій 2022), що вирізняються переважно ксенофобією та мізантропією, жебрачою та злодійською сутністю. До того ж, зафіксовані непоодинокі випадки, коли росіяни з глибинки радіють відправці рідних на війну проти України, розраховуючи в разі їхньої загибелі на одноразову виплату 7 млн. рублів, або з натуральним обміном на новий легковий автомобіль малого класу – “Лада Калина”, що виробляється в Російській Федерації. Добре відомо, що міфонім ‘орки’ походить із західноєвропейського фольклору і позначає вигаданих людиноподібних істот зі звіриними рисами, які служать злій силі, пільмі. В етрусській та римській міфології Орк (Orcus) – бог смерті.

Російській військовій новомові властиві сталі вирази, що підміняють дійсність, означають протилежне від первісного явища: ‘добрая воля’ – вимушена дія під непереборним примусом, ‘освободить’ – завдати максимальної шкоди, ‘зачистить територію’ – вкрасти скільки можливо тощо.

Красномовним фольклорним набутком став порівняно новий жанр, породжений інформаційно-технологічним прогресом, прискореним розвитком комп’ютерних наук та електронних комунікацій. Це – мем (смішинка) – зображення, відео, текст, що через інтернет швидко набув усенародної популярності. Його виявами є нетиповий жарт, обмовка політика, карикатура, жест і подібне. Це слово англійською (meme) означає ідею, поведінку, стиль, що поширюється від однієї людини до іншої всіма можливими технічними способами обміну повідомленнями: електронна пошта, месенджер, форум, блог тощо. Описане явище стрімко вибороло право на самостійність зовсім недавно – на початку ХХІ століття в розважальних цілях, для відволікання уваги, формування громадської думки.

На самому початку російсько-української війни в 2014 році у фольклорний обіг увійшла низка інтернет-мемів, зокрема ‘ввічливі люди’ (російською ‘вежливые люди’ – окупаційні війська в Криму без

розпізнавальних знаків), ‘народний мер’ і ‘народний губернатор’ (ватажки сепаратистів), ‘хунта’ (українська влада). Деякі з них, приміром, ‘почекун’ (рос. ‘ждун’ – прихований колаборант, який чекає приходу російських окупантів), що від січня 2017 року вельми пізнаваний в східноєвропейських країнах, появилися не внаслідок семантичного переінакшення, а як запозичення від мистецьких витворів, котрі сколихнули масову культуру.

Почекун (*Homunculus Loxodontus* – ‘слоноподібна людинка’) – скульптура нідерландки Маргріт ван Бреефорт 2016 року з пластику й епоксидної смоли перед дитячою лікарнею в Лейдені. Це суміш людини з північним морським слоном і личинкою комахи без ніг, зате з людськими руками. Творіння присвячене відвідувачам, які зачекалися прийому лікаря. Однак його первинне значення набуло в Україні негативного політичного змісту під впливом воєнної доби, коли серед населення є цілком закономірною національно-патріотична мобілізація без ухильних варіантів, на протиставленні ‘свій – чужий’, ‘друг – ворог’, ‘патріот – колаборант’.

У зв’язку з цим спостерігаються нові соціолінгвістичні явища. Недарма через російську агресію 2022 року в мовців українською зріс попит на перевіркві кодові слова, як-от: паляниця. Під час елементарної протидиверсійної та контррозвідувальної перевірки в багатьох випадках усі підозрілі особи, які траплялися підрозділам сил оборони України, мусіли вимовляти українською слово ‘паляниця’. Його важко вимовити етнічним росіянам через фонетичні особливості. В українській мові звук [ц] може вимовлятися і твердо, і м’яко, а в російській – завжди твердо. Для росіян, які доти не проживали в українськомовному середовищі, правильна вимова м’якого [ц] – неабиякий камінь спотикання.

Після російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року блискавично розповсюдився мем-каламбур про ‘бавовну’. Річ у тому, що кількома роками раніше в російських державних медіа із самоцензурних міркувань лякливе слово ‘взрив’ (українською ‘вибух’) стали замінювати на спокійніше, менш панічне, з наголосом на другому складі – ‘хлопók’ (укр. ‘ляск’). Обороняючи рідну землю від ворожого нападу, українці переклали ‘хлопók’ як ‘бавовна’ (означає текстильне волокно рослинного походження), обігравши його омограф (рос. ‘хло́пок’) – слово з однаковим написанням, але різне за звучанням і значенням. Відтак ‘бавовною’ нині в Україні іронічно означають вибухи на військових об’єктах у Росії чи на тимчасово окупованих нею місцевостях. Багатократно вживаний вираз ‘почастувати бавовною’ – евфемізм про умисний підриг складу боєприпасів, російських військових чи колаборантів.

Не менше широковідомий мем-афоризм ‘концерт Кобзона’ вповні слугує взірцем словесної формули, що відноситься до такого малого фольклорного жанру, як прокляття. Побажання відвідати ‘концерт Кобзона’ чи констатування про його відвідини означають погрозу, проклін, знищення російських окупантів та їхніх поплічників. Мем-афоризм виник після вбивства терористичного ватажка ‘ДНР’ Олександра Захарченка 31 серпня

2018 року. Тоді пожартували, що Захарченко відправився на ‘концерт Кобзона’. Сам же російський естрадний баритон Йосип Кобзон, уродженець України – м. Часів Яр Донецької області, помер у Москві днем раніше від онкологічної недуги на 81 році життя. Він заплямував себе антиукраїнськими заявами і дієвою підтримкою російської агресії в Крим і на Донбас, через що потрапив одразу під міжнародні санкції.

Російське вторгнення після 24 лютого 2022 року привело в Україні на світ низку фольклорних смішинок (мемів). Найвідоміші з них – воєнні афоризми – відповідь ‘Русский военный корабль, иди нахуй!’ та вітання ‘Доброго вечора! Ми з України!’, зурочення ‘конотопських відьом’, а також перекази про Київський привид, чудодійні джевеліни і байрактари та інші. Водночас вони стали яскравими і зрозумілими визначниками нескореної української нації для чужомовного світу. У загальнодоступній енциклопедії “Вікіпедія”, наприклад, багатогранний мем ‘Русский военный корабль, иди нахуй!’, що в історію ввійшов нетлінним образом першого дня війни і символ майбутньої перемоги України, розлого пояснено 31 мовою, а про Київський привид ідеться 37 мовами.

Авторські права на афоризм про російський корабель до певної пори приписували звільненому з полону 24 березня 2022 року українському морському піхотинцеві Романові Грибову, родом із міста Золотоноша Черкаської області (Русский военный корабль... 2022). Потім офіційно повідомили, що він спеціально перебрав авторство замість іще полоненого офіцера-прикордонника. 24 лютого 2022 року близько 15:00 ракетний крейсер “Москва” Російської Федерації на каналі радіообміну переконував захисників острова Зміїний зрадити Україну. На ворожу погрозу про ймовірний обстріл український воїн відповів звияжно: “Русский военный корабль, иди нахуй”. Ці слова потужно відлунили в світі (англ. “Russian warship, go fuck yourself”), в тому числі на бігбордах, шевронах, різноманітній сувенірній продукції, в медіа, піснях і віршах. Адже український Давид на кам’яній скелі посеред моря принизливо насміявся над російським Голіафом. Хоча оборонців острова Зміїний, що адміністративно належить до Одеської області, пізно ввечері 24 лютого все ж полонили, проте вони після обміну повернулися додому. Невдовзі, 13 квітня, крейсер “Москва” затонув від ракетного удару Військово-морських сил України, котрі небавом, 30 червня, звільнили Зміїний.

Мем про корабель споріднений з іншим, що з’явився раніше. Приспівка ‘Путін – хуйло!’ заснована на обценізмі та стосується президента Росії. Її вигадали вболівальники футбольного клубу “Металіст” у Харкові і вперше виконали 30 березня 2014 року на спільному марші з фанами команди “Шахтар” з Донецька. На початку російсько-української війни ота смішинка як “Пісня про Путіна” розповсюдилася в чисельних обробках і варіаціях серед противників загарбницької політики Кремля в усьому світі.

Переказ про Київський привид часто трактується міською легендою про персонажа російсько-української війни – українського аса (Привид

Києва 2022). Це збірний образ майстрів повітряного бою – пілотів 40-ї бригади тактичної авіації, котрі самовіддано захищали столицю України від перших годин російського вторгнення 24 лютого 2022 року. Так, майор Андрій Люташин (на 48 році життя) скерував пошкоджений винищувач на колону окупантів 8 березня в селі Березівка Житомирської області, похований у місті Мукачево Закарпатської області. У небі над Житомиром 13 березня загинув і майор Степан Тарабалка на тридцятому році життя. Його поховали в рідному селі Королівка Івано-Франківської області. Обидва удостоєні звання Герой України посмертно. Цей список можна продовжити.

Переказ про пілота, який збив за перший день війни шість ворожих літаків, а потім довів їхнє число до 40, настільки гармонійно наклався на морально-психологічну матрицю всенародного спротиву (Brown 2022), що на офіційних сторінках у “Фейсбуку” командування повітряних сил (Air Force Command of UA Armed Forces) 23 березня і генеральний штаб Збройних сил України (General Staff of the Armed Forces of Ukraine) 30 квітня 2022 року розмежували фольклорну творчість з історичними фактами. Справа в тому, що в ‘Привида Києва’ насправді не було одного-єдиного прототипа, як припускали вітчизняні та зарубіжні репортери.

Щодо зурочення ‘конотопських відьом’. З легкої руки Григорія Квітків-Основ’яненка назва його сатирично-фантастичної повісті “Конотопська відьма” 1833 року стала крилатою. Образ конотопської відьми на перетині протилежних світів символізує чарівну загадкову дівчину, в яку щоранку перетворюється стара чаклунка. Його оновленим варіантом патріотичні мешканки Конотопу вирішили деморалізувати російських солдат, мовивши російською: “Ти взагалі знаєш, де знаходишся? Це Конотоп. Тут кожна друга жінка – відьма. У тебе завтра хуй стояти вже не буде”.

Примітно, що російські солдати в околиці Конотопу прибули 24 лютого, а наступного дня вже міняли дизельне паливо на горілку. 2 березня вони відступили. Саме тоді оте вірусне відео виклали на телекомунікаційному “Телеграм-каналі” голови Сумської обласної військової адміністрації. Цей сюжет набув світового розголосу за гарячими слідами, його не проминуло й комедійне “Пізнє шоу зі Стівеном Кольбером” (“The Late Show with Stephen Colbert”) – найкраща нічна програма США.

Поширене привітання після російського вторгнення ‘Доброго вечора, ми з України!’ насправді дебютувало кількома місяцями раніше, в жовтні 2021 року, як основна фраза в музичній композиції Марка Галаневича, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка 2020 року. У нових умовах – повномасштабної війни – нею зверталися до багатомільйонної аудиторії військові та державні діячі, політики, журналісти, артисти і т. д. (Доброго вечора, ми з України 2022).

Назва села Чорнобаївка, що за 10 км північніше міста Херсон, де систематично зазнавала втрат російська армія, стала мемом-символом бездарності ворожого командування та ірраціонального повторення елементарних помилок, загальною назвою проклятого місця, куди тягне,

легко потрапити і звідки важко вибратися живим (Бої під Чорнобаївкою 2022). Адже протягом 27 лютого – 21 серпня 2022 року Збройні сили України авіаційними й артилерійськими ударами знищували тут ворога дуже часто – аж 30 разів. Через те Чорнобаївку в просторіччі порівнювали з Бермудським трикутником, а із цим селом – інші місцини серійних поразок Російської Федерації. Її солдати поблизу масово панікували і відмовлялися наступати на цьому напрямі, як неодноразово відмічалось аж до звільнення Чорнобаївки Збройними силами України 11 листопада 2022 року.

Під час російського вторгнення “Байрактари” і “Джавеліни” уособили український опір і відлунили в народній творчості та масовій культурі: картинах, муралах, піснях (Кузьмін 2022). ‘Байрактар’ (перською – ‘прапороносець’) – турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат із великою тривалістю польоту. ‘Джавелін’ (англ. – ‘дротик’) – американський переносний протитанковий ракетний комплекс, обладнаний прицілом ‘вистрілив–забув’ для ураження бронетехніки, укріплень на землі, літальних об’єктів на низькій висоті та швидкості. Оскільки цією надійною зброєю українці завдали величезної шкоди противникові, то її фольклоризація цілком очікувана.

Взявши до уваги, що сучасна російсько-українська війна в затяжній фазі, ще триває, то закономірними і прогнозованими явищами є також подальший розквіт усної народної творчості, побутування, шліфування, переосмислення вже відомих і поява нових взірців воєнного фольклору чи не всіх малих жанрів. Така творчість має на меті найперше підняття бойового духу і моральної стійкості української нації для перемоги над ворогом. Як соціально вагоме явище масової культури, зауважені фольклорні новотвори заслуговують усебічних наукових зацікавлень у реальному часі.

Бої під Чорнобаївкою. (2022). Електронний ресурс: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бої_під_Чорнобаївкою [Дата останнього доступу 30.01.2023].

Доброго вечора, ми з України. (2022). Електронний ресурс: https://uk.wikipedia.org/wiki/Доброго_вечора,_ми_з_України [Дата останнього доступу 30.01.2023].

Карловський, Д. (2022). *“Бабця з прапором СРСР” кляне російську армію... Українська правда.* 5 травня.

Креміль, Т. (2022). *Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни.* Укрінформ. 23 травня.

Кузьмін, А. (2022). *Джавеліни та Байрактари.* Главком. 29 березня.

Михальчук, В. (2022). *“Коли нам пох*й, то страшно всім”: якими новими словами та виразами поповнився український фольклор під час війни.* Novyny.live. 1 березня.

Офіцинський, Ю. (2022). *Оцінка війни на Донбасі вчених і колишніх політиків на сторінках газети "The New York Times" (12 лютого 2015 – 30 квітня 2018 рр.)*. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 1. С. 82–89.

Привид Києва. (2022). Електронний ресурс: https://uk.wikipedia.org/wiki/Привид_Києва [Дата останнього доступу 30.01.2023].

Русский военный корабль, иди на хуй. (2022). Електронний ресурс: https://uk.wikipedia.org/wiki/Русский_военный_корабль,_иди_на_хуй [Дата останнього доступу 30.01.2023].

Brown, L. (2022). *Ghost of Kyiv dies in battle "after shooting down 40 Russian aircraft"*. The Times. 29 April.